

ВИСВІТЛЕННЯ
ФОЛЬКЛОРИСТИЧНО-ЕТНОГРАФІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПАВЛА ЧУБИНЬСЬКОГО
НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ
«УКРАИНСКАЯ ЖИЗНЬ»

У статті проаналізовано праці, присвячені пам'яті українського етнолога, фольклориста, громадського діяча, автора слів Гімну України Павла Платоновича Чубинського, що були опубліковані в часописі «Украинская жизнь». У першому випуску за 1914 рік уміщено чотири статті, написані до 70-річчя від дня народження і 30-річчя із часу смерті П. Чубинського. Це студії М. Сумцова, І. Лебединського, О. Русова і Ф. Вовка. У третьому випуску надруковано статтю Л. Білецького. Ці праці висвітлюють біографію П. Чубинського, дають високу оцінку його фольклористичній та етнографічній спадщині.

Ключові слова: П. Чубинський, журнал «Украинская жизнь», фольклористична й етнографічна діяльність.

В статье проанализированы труды, посвященные памяти украинского этнолога, фольклориста, общественного деятеля, автора слов Гимна Украины Павла Платоновича Чубинского, которые были опубликованы в журнале «Украинская жизнь». В первом выпуске за 1914 год имеются четыре статьи, написанные к 70-летию со дня рождения и 30-летию со дня смерти П. Чубинского. Это студии М. Сумцова, И. Лебединского, А. Русова и Ф. Вовка. В третьем выпуске напечатана статья Л. Белецкого. Эти работы освещают биографию П. Чубинского, дают высокую оценку его фольклористическому и этнографическому наследию.

Ключевые слова: П. Чубинский, журнал «Украинская жизнь», фольклористическая и этнографическая деятельность.

The article is devoted to the analysis of the works, devoted to Ukrainian ethnologist, folklorist, public figure and author of the Ukrainian an-

them Pavlo Platonovych Chubynsky. which were published in the magazine «Ukrainian life» («Украинская жизнь»).

In the first issue from 1914 four articles were published, written to the 70th anniversary of the birth and the 30th anniversary of the death of P. Chubynsky. These investigations by M. Sumtsov, I. Lebedynsky, O. Rusov and F. Vovk. In the third issue the article by L. Beletskiy was published. These works highlight the biography of P. Chubynsky, give the high marks of his folklore and ethnographic heritage.

Keywords: P. Chubynsky, magazine «Ukrainian Life» («Украинская жизнь»), folkloristic and ethnographic work.

Російськомовний часопис «Украинская жизнь» (1912–1917) виходив у Москві й ознайомлював суспільство зі станом, ростом і завданнями українського національного руху [4, с. 9]. У передмові зазначено, що «російське суспільство втратило саме уявлення про Україну як національний організм і стало трактувати українство як простий “варіант російської культури”» * [4, с. 7]. Головними редакторами журналу були публіцисти і визначні політичні діячі О. Саліковський і С. Петлюра. У цьому журналі публікували праці таких відомих державних і громадських діячів, як Михайло і Олександр Грушевські, Д. Донцов, Софія і Олександр Русови, С. Єфремов, О. Лотоцький, Д. Дорошенко, А. Кримський, В. Науменко, М. Сумцов, С. Шелухін та ін. За шість років вийшло 66 номерів журналу, і в кожному з них знаходимо повідомлення про вшанування пам'яті діяльності українських громадських діячів, а також некрологи, статті, присвячені характеристиці їх фольклористично-етнографічної спадщини тощо.

У цій статті розглянемо праці, присвячені пам'яті українського етнолога, фольклориста, громадського діяча, автора слів Гімну України Павла Платоновича Чубинського (15 (27) січня

* Тут і далі переклад з російської мови Л. Козар. – *Ред.*

1839, х. Чубинський (тепер – Чубинське) – 17 (29) січня 1884, Київ), які публікували в часопису «Украинская жизнь».

Чотири статті, написані до 70-річчя від дня народження і 30-річчя із часу смерті П. Чубинського, уміщено в першому випуску часопису «Украинская жизнь» за 1914 рік [6; 3; 5; 2]. Статтю Л. Білецького [1] подано в третьому випуску часопису.

М. Сумцов зазначав, що П. Чубинський, «полтавський уродженець, вихованець Петербурзького університету <...> давно виявив живу любов до рідного краю» [6, с. 31]. Далі дослідник аналізує етнографічну діяльність П. Чубинського в «Основі» «у вигляді опису рідного села Борисполя Переяславського повіту», в Архангельську, де він уперше став вивчати етнографію і статистику, і, нарешті, в Україні, де він «з рідкісною енергією взявся за українську етнографію <...> активно працював у двох великих сферах – у діяльності новоствореного Південно-Західного відділу Географічного товариства в Києві та в збиранні матеріалів для “Трудов этногр[афическо]-стат[истической] экспедиции в Юго-Западный край”» [6, с. 31]. За М. Сумцовим, П. Чубинський недовго пропрацював, але зробив багато, що засвідчує складений ним 7-ми томний збірник повір'їв, казок, пісень тощо. Географічне товариство оцінило заслуги П. Чубинського, нагородивши його золотою медаллю за експедицію і зібрані матеріали. У 1879 році Академія наук нагородила П. Чубинського Уваровською премією, узявши до уваги «ґрунтовний і доброзичливий відгук О. М. Веселовського». «За величиною багатства етнографічних даних, – говорить Веселовський, – є тільки дві праці, з якими можна порівняти “Труды” Чубинского, – “Lud” Кольберга і “Biblioteca delie traditioni popolari siciliane” Пітре. Багатство зібраних Чубинським даних свідчить, за словами Веселовського, не тільки про значну затрату сил і знання, але й про організаторські здібності і невтомну енергію» [6, с. 32]. За оцінкою О. Пипіна, «Труды...» П. Чубинського «грандіозні» [6, с. 32].

У передмові до першого тому «Трудов...» П. Чубинський писав: «У моїх поїздках я намагався не випустити з поля зору ні однієї зі сторін народного життя, особливо звертав увагу на ті сторони життя, які були найменш обстежені <...> обрядових пісень записано мною до 4000; весілля записане більш ніж у 20 місцях, казок – 300, з книг волосних судів вибрано до 1000 рішень» [див. : 6, с. 33]. О. Пипін зазначав, що «Труды...» П. Чубинського «значно перевершили попередні збірники і висунули українську етнографію за великою кількістю цінного матеріалу на почесне місце» [див. : 6, с. 33].

Знавець народного права О. Кістяківський у написаному ним некролозі П. Чубинському писав, що Павло Платонович був одним з перших дослідників «звичаєвого права», і що його праці з етнографії і статистики залишаться «цінним і невичерпним джерелом, з якого буде черпати наука майбутніх поколінь» [див. : 6, с. 33].

«Після смерті Чубинського минуло 30 років, після виходу у світ його праць – близько 40 років, пішов у могилу творець цієї грандіозної праці, пішли в могилу його обдаровані критики – Веселовський, Срезневський, В. Міллер, Драгоманов, а його капітальна праця жива й виявляє всі ознаки довгого життя, – зауважив М. Сумцов. – Після Чубинського з'явилися цінні праці з української етнографії Головацького, Іванова, Рудченка, Грінченка, Манжури, Гнатюка, Франка, Яворницького, Новицького, Милорадовича, але жодна за повнотою і різнобічністю, за внутрішнім багатством змісту не може замінити “Труды...” Чубинського, які, як і раніше, так і нині, залишаються найбільш капітальним надбанням української етнографії, закріплюючи, таким чином, за П. П. Чубинським міцну славу достойного сина свого народу, людини із чистим, благородним серцем і з великими історичними заслугами» [6, с. 33].

Економіст-статистик І. Лебединський писав, що серед діячів старої київської «Громади», які залишили багату інтелек-

туальну спадщину майбутнім поколінням українців, постать П. Чубинського «мимоволі висувається на перший план» [3, с. 34], що він своєю багатосторонньою діяльністю провів яскраву й оригінальну рілля в історії українського відродження, незважаючи на те, що над ним майже все життя «тяжкла провладна рука так званих “незалежних обставин”» [3, с. 34]. Дослідник розглядає експедицію П. Чубинського в Південно-Західний край, зокрема його праці зі звичаєвого права, наголошує на тому, що вони дають «чітке уявлення про правові погляди і звичаї українців», що вони стали «першими систематичними працями в цій галузі і для російської науки» [3, с. 35]. Дослідник вважає, що матеріали юридичних звичаїв П. Чубинського «не втрачають своєї цінності і для сучасних наукових дослідників, даючи їм засоби для ознайомлення з народним побутом і правовою психологією українського населення» [3, с. 38]. «І для сучасного українського покоління кращою даниною пам'яті покійного дослідника стало б подальше продовження тієї справи, яка зробила його відомим, – збирання і розробка в найширшому масштабі колективними зусиллями народних юридичних звичаїв і поглядів. Праці ж самого Чубинського є наочним зразком і живим невичерпним джерелом, звідки майбутні українські покоління зможуть черпати вказівки, як потрібно працювати у сфері звичаєвого права», – наголосив В. Лебединський [3, с. 38].

О. Русов у повідомленні згадує про своє перше враження від особистості П. Чубинського: «Це був кремезний чоловік з невеличкою бородою і молодими вусиками. Говорив він гаряче, захоплюючи слухачів різними науковими планами. І коли його слухали, усім здавалося, що те, що він пропонує, – і природно, і необхідно, і здійснимо, і тільки дивувалися, чому саме це раніше нікому в голову не приходило» [5, с. 39]. Далі етнограф О. Русов згадує, як під керівництвом П. Чубинського вони описували «ярмарок» у Борисполі, і як це етнографіч-

не дослідження оцінювала російська наука, зокрема про те, як Д. Мордовцев, «розповідаючи в столичних журналах про це надруковане дослідження, знаходив недоліки і в методах роботи, і у виборі об'єктів дослідження, але не міг не визнати, що тут чимось новим пахне, що потрібно проводити такі роботи: адже тоді земства ще не замислювалися над способами вивчення економічного життя» [5, с. 39–40]. О. Русов наводить вислів М. Драгоманова, який досить влучно характеризував П. Чубинського: «Сила чорноземна наш Чубинський! Тому й пре вперед!» [5, с. 40]. «І ми всі бачили, що це справді сила – чи чорноземна, чи просто інтелігентна, але така сила, перед якою не можна не скоритися» [5, с. 40], – зазначає дослідник. О. Русов згадує також про організацію П. Чубинським записування цінних зразків народної творчості від О. Вересая, про здобування права «Громади» на публікацію творів Т. Шевченка, про організацію перепису населення в Києві тощо. «Аналогічну роль він зіграв і щодо організації Південно-Західного відділу Імператорського російського географічного товариства; така ж роль його була і при постановці в театрі опери “Різдв'яна ніч”, і у всіх інших випадках, які виринають у моїй пам'яті, але про які в цьому короткому повідомленні говорити не доводиться», – доходить висновку О. Русов [5, с. 40].

Ф. Вовк (Волков) у своїх спогадах описав враження від зустрічей з П. Чубинським. Перша зустріч у будинку В. Антоновича стала для нього «цілою подією», оскільки особистість П. Чубинського «була оточена <...> ореолом слави, і його поява не могла не зробити дуже сильного враження» [2, с. 43]. Далі Ф. Вовк розповідає про особливе захоплення П. Чубинського майбутньою експедицією в «Західно-руський край», про його намагання надати їй «суто наукового» характеру, про можливість використати цю експедицію «в інтересах етнографії всієї України». «Це натхнення передалося і далі, і з часу появи П. П. в Києві питання про експедицію в київських україн-

ських колах, а найбільше, зрозуміло, у “Громаді”, стало не лише черговим, але й найважливішим серед усіх інших. Усі почали розшукувати людей, які могли б бути корисними експедиції; почали збирати зусібіч уже записані раніше етнографічні матеріали; деякі, як наприклад, Антонович і Михальчук, узялися за спеціальні дослідження, які потім увійшли до “Трудов” експедиції. Підготовлених же матеріалів виявилось небагато. Ще коли ми були гімназистами в Ніжинській гімназії, тобто на початку 60-х років, і під час існування первісної студентської “Громади” в Києві, до нашого гімназійного українського гуртка (про подробиці якого я розповім в іншому місці) уже надсилали з Києва маленькі етнографічні програми – окремі відбитки з київських і, ймовірно, чернігівських “Губернських ведомостей”, і ми під керівництвом двох київських студентів, які дбали про наш гурток, виявляли свій патріотизм найбільше тим, що намагалися записати якомога більше народних слів для українського словника, термінів, пісень, казок, прислів’їв і т. п. Подібного роду починання були по всій Україні і принаймні деякі особи уклали цілі рукописні збірники, що надійшли в розпорядження П. П. Чубинського і перераховані в його передмові до першого тому “Трудов” експедиції», – згадував Ф. Вовк [2, с.45–46].

Із захопленням пише Ф. Вовк про «радісну новину» П. Чубинського щодо відкриття в Києві Південно-Західного відділу Імператорського російського географічного товариства (далі – ІРГТ). «Для нас же, київських “громадян”, воно мало величезне значення, – наголосив Ф. Вовк. – Відкриття Південно-Західного відділу легалізувало принаймні більшу частину того, що ми робили раніше під час “таємних зібрань” київської “Громади”. Громада ця, яка ледве відновилася в другій половині 60-х років після розгрому 1863 року, за кілька років, що минули до 1872 року, устигла вже видати збірку казок І. Рудченка і підготувати видання “Історичні пісні українського народу”

<...> Відкриття ж Південно-Західного відділу Імператорського російського географічного товариства розв'язало нам руки і вможливило значне розширення наших дуже скромних починань у галузі українознавства, збільшення наших видавничих коштів, залучення до роботи набагато більше наукових діячів і користування прихильністю багатьох учених і адміністративних установ...» [2, с.46–47].

Ф. Вовк докладно описує засідання «членів-засновників» Південно-Західного відділу ІРГТ під головуванням київського генерал-губернатора князя А. Дондукова-Корсакова. Він відзначає, що із 17 членів 10 чи 11 були членами київської «Громади», троє симпатизували їй, і тільки троє (Н. Бунге, В. Шульгін, П. Любимов) були людьми цілком сторонніми. Таким чином, доходить висновку Ф. Вовк, київська «Громада» отримала цілковите право «збиратися і відкрито займатися науковою діяльністю щодо України й для України» [2, с. 47]. Далі Ф. Вовк описує різнопланову діяльність П. Чубинського в Південно-Західному відділі ІРГТ – збагачення бібліотеки Відділу цінними книгами, організація етнографічного вивчення ярмарки в м. Борисполі, здійснення одноденного перепису населення м. Києва 2 березня 1874 року. Упродовж 1875 року П. Чубинський рідко з'являвся в Києві, з осені 1876 року, як зазначає Ф. Вовк, він уже більше ніколи не зустрічав П. Чубинського.

Розповідаючи про особисте життя П. Чубинського, Ф. Вовк зазначає, що воно стояло завжди на другому плані, на першому ж у нього була громадська діяльність, і наука була для нього видом громадської діяльності. Професійним ученим, за Ф. Вовком, П. Чубинський не був, навіть у тій галузі наукової діяльності, у якій він мав найбільший успіх, в етнографії, він був абсолютним самоуком. Та й саму етнографію в ті часи ще ніде не вивчали як окрему науку. П. Чубинський повністю поділяв пануючі на початку його діяльності переконання, що

усна народна творчість – це основа етнографії, що в казках, піснях, прислів'ях кожного народу можна простежити його погляди на природу, людину і людські відносини. І нема нічого дивного, наголошує Ф. Вовк, що із семи томів «Трудов...» фольклору відведено п'ять томів, а тому, що тепер називають етнографією, тобто дослідження народного побуту, тільки 178 сторінок.

«Труды...» П. Чубинського, за Ф. Вовком, становлять величезний, незвичайно багатий і дорогоцінний збірник, але збірник як-небудь зшитий, майже не систематизований і дуже погано редагований, незважаючи на те, що редакторами його були М. Костомаров і П. Гільтебрандт, які, утім, і самі належали ще до старої міфологічної школи. Наміри П. Чубинського зробити цей збірник усеукраїнським не були досягнуті чи, щонайменше, досягнуті не повністю. Також Ф. Вовк відзначає як недолік видання «Трудов...» відсутність знайомства П. Чубинського з літературою предмета – не тільки польською, але й російською. «Таким чином, монументальні “Труды...” експедиції Чубинського не тільки не вільні від недоліків, але іноді заставляють бажати кращого. Говорячи це, я, зрозуміло, не хочу кинути й найменшої тіні на їх значення, а тільки хочу не образити пам'яті мого покійного друга і вчителя ювілейно-панегіричним відгуком на його найважливішу працю, без обов'язкового для мене, як етнографа, критичного ставлення до неї. Утім, більша частина моїх зауважень була висловлена ще за життя П. П. нашим спільним другом М. П. Драгомановим у його рецензіях на томи “Трудов...”», – дійшов висновку Ф. Вовк [2, с. 58].

Автор також намагається спростувати причини певних недоліків монументального видання «Трудов...» П. Чубинського. Причиною цих недоліків, як уважає Ф. Вовк, був особистий характер П. Чубинського, те, що «становило головну причину чарівності його особистості» [2, с. 59]. Найвищою мірою добра, чуйна, симпатична і разом з тим широко-

експансивна його натура була глибоко громадською, яка штовхала його завжди вперед, змушуючи прагнути все до нових і нових цілей. Інший, більш спокійний дослідник, звичайно, зажадав би собі більш тривалого терміну для роботи, почав би з особистої літературної підготовки, не поспішав би з представленням результатів своїх робіт і переймався б уважнішою їх обробкою, живучи для цього, наприклад, у Петербурзі, де в нього завжди була можливість влаштуватися. Але, зрозуміло, за Ф. Вовком, це була б програма не для П. Чубинського: надто довго сумував він за своєю батьківщиною, за своїм рідним небом, за своїми вербами і тополями, за білими хатками. Він кинувся додому, об'їхавши «ввірений йому вивченню край», зібравши масу матеріалів, і не повертатися ж йому було на північ, коли вдома починалися нові справи, відкривалися нові широкі перспективи. І цілком природно, що він зібрав нашвидкоруч усе ним та іншими зроблене і поспішив відправити це на розгляд друзям, яких він цілком щиро визнавав компетентнішими, аніж він сам [2, с. 59].

Ф. Вовк уважає, що слід, залишений П. Чубинським в етнографії України, такий великий, заслуги його такі важливі, що їх вистачило б і на кількох професійних учених, що його збірка становить величезний, досі майже не оброблений та невикористаний науковий матеріал, якого вистачить ще надовго [2, с. 59].

Український літературознавець Л. Білецький також присвятив П. Чубинському свої спогади [1], оскільки був з ним з одного с. Бориспіль, а їх близькі відносини тривали до самої смерті П. Чубинського. Він зупиняється на окремих епізодах із життя П. Чубинського, зокрема на обставинах його арешту і висилки з Києва в 1863 році та на перебуванні в Архангельській губернії, розкриває особливості створення пісні «Ще не вмерла України ні слава, ні воля» за мотивами сербського твору.

Посилаючи свої статистично-етнографічні дослідження в ІРГТ, П. Чубинський досяг того, що це Товариство виклопотало для нього спочатку право для етнографічних досліджень у двох-трьох північних губерніях, а потім, у 1868 році, – приїзд до Петербурга для доповіді в Товаристві про ці дослідження. Тут впливові люди, особливо П. Семенов (Тяньшанський), домоглися повної реабілітації Павла Платоновича (з правом повернення на батьківщину), а генерал К. Посьєт, будучи вихователем Великого Князя Сергія Олександровича, запросив П. Чубинського прочитати кілька лекцій йому про російську Північ, адже Великий Князь мав намір здійснити подорож до цих земель. Таким чином, «політичний злочинець» потрапив до Зимового палацу, де, до речі, випадково зустрівся з Ф. Треповим, за прихильного сприяння якого відбулося заслання П. Чубинського. Тоді ж ІРГТ відрядило П. Чубинського для етнографічно-статистичного дослідження Південно-Західного краю, результатом якого стала відома семитомна праця Павла Платоновича. Лише завдяки чудовому організаторському таланту П. Чубинського, який зумів згуртувати навколо себе багатьох співробітників і помічників, могли бути зібрані, а почасти й оброблені такі великі матеріали. Отже, із заслання – у народ, – за Л. Білецьким [1, с. 55, 56].

Російськомовний журнал «Украинская жизнь» приділив чимало уваги постаті П. Чубинського. Уміщені в ньому статті висвітлюють певні епізоди з його життя, дають оцінку його фольклористично-етнографічній спадщині, укотре доводять те, що особисте життя П. Чубинського стояло на другому плані, а на першому ж у нього була завжди громадська діяльність. І наука для нього – вид громадської діяльності. Дослідники справедливо зауважували, що «Труды...» П. Чубинського перевершили попередні збірники фольклору і висунули українську фольклористику (за великою кількістю цінного матеріалу) на почесне місце.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Билецкий Л.* Из воспоминаний о П. П. Чубинском // Украинская жизнь. – 1914. – № 3. – С. 53–57.
2. *Волков (Вовк) Ф.* П. П. Чубинский. Отрывки из личных воспоминаний // Украинская жизнь. – 1914. – № 1. – С. 43–60.
3. *Лебединский И.* Павел Платонович Чубинский и его труды по обычному праву (1839–1884) // Украинская жизнь. – 1914. – № 1. – С. 34–38.
4. Наши задачи (от редакции) // Украинская жизнь. – 1912. – № 1. – С. 7–9.
5. *Русов А.* Из воспоминаний о П. П. Чубинском // Украинская жизнь. – 1914. – № 1. – С. 39–42.
6. *Сумцов Н.* Памяти П. П. Чубинского // Украинская жизнь. – 1914. – № 1. – С. 31–33.

SUMMARY

The article is devoted to the analysis of the works, devoted to Ukrainian ethnologist, folklorist, public figure and author of the Ukrainian anthem Pavlo Platonovych Chubynsky, which were published in the magazine «Ukrainian Life» («Украинская жизнь»).

Russian-language magazine «Ukrainian Life» (1912–1917) was published in Moscow and intended to familiarize society with the state, the growth and objectives of the Ukrainian national movement.

Among chief editors were journalists and prominent politicians Alexander Salikovsky and Symon Petliura. The articles of such well-known political and public figures as Mychajlo and Alexander Hrush-evsky, Dmytro Dontsov, Sofia and Alexander Russovys, Sergiy Efremov, Alexander Lototsky, Dmytro Doroshenko, Agatangel Krymsky, Volodymyr Naumenko, Mychajlo Sumtsov, Sergiy Sheluhin were published in the magazine.

During six years 66 issues of the magazine were published, and in each of them we find a message to the activity of the Ukrainian public figures, we also find the obituaries, articles about their folklore and ethnographic heritage.

In the first issue from 1914 four articles were published, written to the 70th anniversary of the birth and the 30th anniversary of the death of

P. Chubynsky. These investigations by M. Sumtsov, I. Lebedynsky, O. Rusov and F. Vovk. In the third issue the article by L. Beletsky was published. These works highlight the biography of P. Chubynsky, give the high marks of his folklore and ethnographic heritage.

Articles cover certain episodes from P. Chubynsky's life, give a high estimate of his folklore and ethnographic heritage. P. Chubynsky's private life was always on the background, he was a public activist and science was a kind of social activity for him.

At that time ethnography wasn't a separate science and P. Chubynsky wasn't a professional scientist, even in ethnography, where he was the most successful and completely self-taught. P. Chubynsky fully shared the views that folklore is a basic foundation of ethnography, that in fairy tales, songs, proverbs of every nation we can see the believes about nature and human relations. Therefore, in seven volumes of the «Works», five are devoted to oral folklore.

Researchers have rightly pointed out that the «Works» by P. Chubynsky surpassed the previous assemblies and took Ukrainian folklore studies to the honorable place thanks to a large number of valuable materials.

Keywords: P. Chubynsky, magazine «Ukrainian Life» («Українська життя») folkloristic and ethnographic works.